

**«Я хотіла б жити як кристал,
навіть якщо буду розбита»**

з листа Françoise Dolto – французького
психоаналітика, педіатра, однієї з провідних фігур
дитячого психоаналізу

Текст: Віталій Кабашнюк

I. СТАНОВЛЕННЯ

Вона народилася 6 листопада 1908 р. у Парижі в заможній буржуазній родині військового інженера Анрі Маретта і була четвертою із семи дітей.

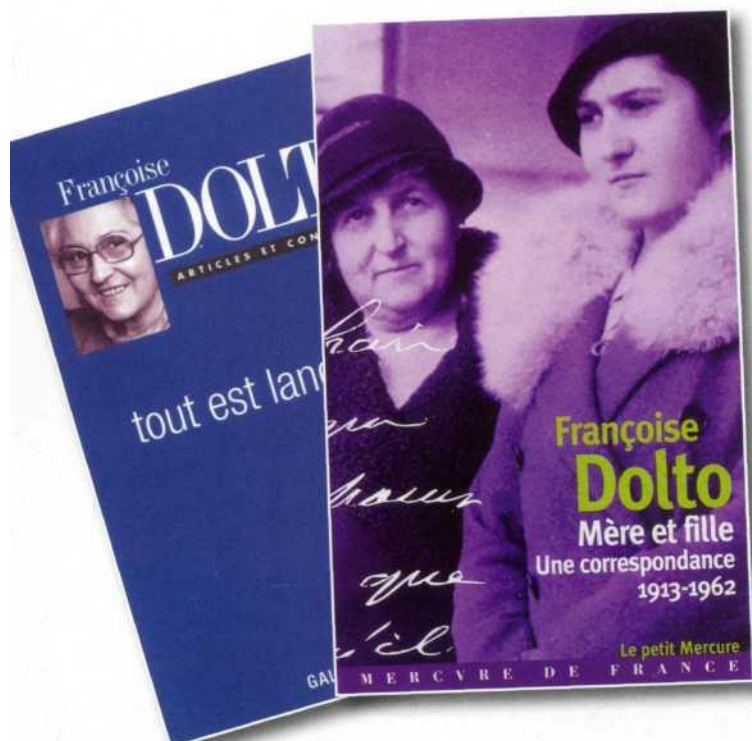
Ще у вісім років маленька Франсуаза вирішила, що стане «лікарем-вихователем», щоб діти не страждали від «нерозуміння дорослих». Адже дівчинка росла у великій родині (батьки, три доньки, чотири сина та чимала прислуга), була надзвичайно спостережливою та кмітливою, з гострим розумом, і рано відчула, що деякі «хвороби» насправді є тілесними проявами складних стосунків з батьками та іншими близькими людьми (психосоматичними розладами організму, як тепер їх називають).

В одній з книжок Ф. Дольто наводить приклад з молодшим братом Філіпом. Якось зчинилась значна сварка між гувернанткою та кухаркою, яка з криком увірвалася в дитячу кімнату, де малюк їв кашу.

Через деякий час Філіпа знудило, і мати викликала лікаря. Доктор призначив малюку постільний режим, голод, від якого хлопчик сильно страждав, так як був цілком здоровим. Дівчинка була здивована, чому лікар не розпитав брата, що ж трапилось перед «хворобою», не заспокоїв його. Якби доктор розібрався в ситуації, то лікування, можливо, й не було б потрібним. «А все дуже просто. Діти існують в унісон з близькими до них людьми, в одному емоційному просторі. Щоб досягнути емоційного рівня своєї гувернантки під час лайки кухарки, Філіп вивергнув із себе те, що мав». Хто такий лікар-вихователь, Франсуаза не знала, але вирішила стати таким все розуміючим лікарем, і цілеспрямовано все життя йшла до своєї мети.

Дівчинка багато спостерігала, багато ставила запитань, чим заганяла в кут дорослих з приводу їхніх слів, вчинків і тих відповідей та пояснень, які вони їй давали. Подальші трагічні сімейні події переконали Франсуазу у правильності власного вибору.

Колись життєрадісна та щаслива сім'я Маретт несподівано пережила смерть старшої доньки, Жаклін, яка у 18 років померла від раку. Франсуазі тоді було лише дванадцять. Сім'я довгі роки переживала цю втрату, особливо матір, яка тривалий час знаходилась у стані патологічного трауру. Велика частина докорів і розчарувань від цієї втрати діставалась Франсуазі, яка вважала, що матір не могла пробачити їй, що вона живе, а Жаклін – ні. Ще тоді Франсуаза намагалась розібратись у взаємовідносинах дітей та дорослих. Її дуже засмучувало, що дорослі не чують і не розуміють дітей. «Лікар-вихователь? Що це за професія?» – питали її. І 14-літня дівчинка відповідала: «Я ще не знаю, що це таке, але це дуже важливо. Діти можуть хворіти не тільки від бактерій, але й від інших речей, які знаходяться всередині нас». Пізніше вона написала: «Я вірила в науку. Не в науку докторів, а в науку людини. В науку міжособистісних стосунків. Необхідно об'єднати науку та мову. Йдеться про Розуміння». Напевно, саме тому

*Мезон верт'
Франсуази
Дольто*

Зелений дім (фр.)

БУРАЕСК

покликанням Франсуази стала допомога дітям, які страждають через деформовані стосунки в родині.

Пізніше мати категорично протидіяла здійсненню мрії дочки стати лікаркою. Вона докладала чимало зусиль, щоб Франсуаза побудувала власне життя відповідно ідеалам свого кола та часу, стала зразковою дружиною, матір'ю, берегинею.

Шлях до мрії та незалежності був тривалим. Маючи можливість жити не працюючи, Франсуаза твердо вирішила бути незалежною та будь що задовільнити власні амбіції. Такому переконанню сприяв час. Закінчилась Перша світова війна, і тисячі французенок лишилися вдовами без засобів до існування. Лише в 23 роки Франсуаза вступила до школи медсестер, отримавши полохливу згоду батьків, які все ж сподівалися, що донька передумає. Ставши дипломованою медсестрою, Ф. Дольто, всупереч сподіванням батьків, укріпилася в бажанні бути лікарем, а також здобула унікальний досвід роботи з пацієнтами і в 25 вступила до медичного факультету. В ці роки остаточно сформувався її характер, визріла сутність її устремлінь.

Амбіційність виникає вже з дитинства. Більшість дітей в процесі виховання зауважують реакцію дорослих на перші успіхи, і, таким чином, у них формується потреба в успіху, з'являються перші дитячі амбіції. Пізніше амбіції ростуть і змінюються відповідно потребам.

Визначну роль для Франсуази зіграло знайомство з психоаналізом, який вона (перша жінка!) пройшла в 1934–1937 рр. у Р.Лафорга, а також зустріч з майбутнім чоловіком Борисом Дольто, без якого, з її слів, вона ніколи б не стала тою, ким стала.

Борис Іванович Дольто родом із Сімферополя, емігрував у 1918 році. У Франції здобув освіту лікаря-ревматолога, створив новий напрям в лікуванні хворих – кінезіотерапію (рухову терапію), яка з кожним роком набуває все більшої популярності в сучасній Україні, особливо в зв'язку з реабілітацією бійців, травмованих в зоні АТО. Він став засновником Французької Школи Масажу і Ортопедії.

Вони одружилися в окупованому фашистами Парижі у 1942 році. В щасливій сім'ї народилося три дитини:

Жан-Кризостом (співак із псевдонімом «Карлос»), Грегуар (інженер-суднобудівельник) і Катрін (лікар-гаптономіст²).

Дивовижний творчий союз подружжя Дольто збагатив справу кожного з них, що проявилось у виявленні тонких, складних і різноманітних взаємодій тіла та психіки.

II. ДИТЯЧИЙ ПСИХОАНАЛІЗ

В 1938 р. Франсуаза Дольто стала членом Паризького Психоаналітичного Товариства (SPP), познайомилася з однодумцем, видатним психоаналітиком Жаком Лаканом, а через рік, здобувши освіту педіатра, після захисту дисертації на тему: «Психоаналіз і педіатрія», присвятила все життя до останніх його днів вивченню дитячого психоаналізу. Доктор Дольто мала глибоке переконання в тому, що якщо малюк народився, то він сам цього прагнув. Навіть якщо цього не бажали батьки дитини та навіть якщо вагітність була трагічною помилкою. Навіть новонароджена дитина є особистістю. Вона не власність батьків. Її бажання, думки заслуговують уваги навіть якщо вибір дитини зовсім не співпадає з вибором батьків.

Завдяки дитячим консультаціям у клініці Трюссо (1940–1978) і в центрі Етьєн Марсель (1962–1985) Дольто створила власний метод роботи з дітьми, акцентуючи увагу на найбільш ранньому періоді життя, розглядаючи всю поведінку дитини як повідомлення, що потребують розшифровки і перекладу на зрозумілу дорослим мову. Для Франсуази малюк – це, насамперед, «істота, що розмовляє», навіть якщо він не може вимовити ні слова. Немовля сприймає світ через зір, нюх, смак, дотик, але тільки звернене до нього слово дає відчуття приналежності його до людства. Мова вводить дитину у людське суспільство, позначає свою відмінність від матері, щоб потім по-справжньому розділити з оточенням свої переживання, думки та спогади. Потрібно з дітьми розмовляти, бути чесним, а не лише щось говорити йому. Дитину неможливо обманути, тому що її несвідоме знає правду. З перших годин життя немовля відчуває звучання правди – «збіг того, що говорять, і того, що воно відчуває».

У книзі «На боці дитини» Франсуаза ділиться незвичайним досвідом того часу: коли під час першої вагітності терміном у сім місяців, вона від'їхала на велосипеді далеко від дому, а потім повертаючись назад, відчула всередині «незадоволення» дитини. Тоді вона почала розмовляти з дитиною, вмовляючи її потерпіти,

² Гаптономія (haptis гр. – торкатися) – наука про емоційний і тактильний контакт між дитиною та її батьками до й одразу після народження

Для Франсуази малюк – це, насамперед, «істота, що розмовляє», навіть якщо він не може вимовити ні слова

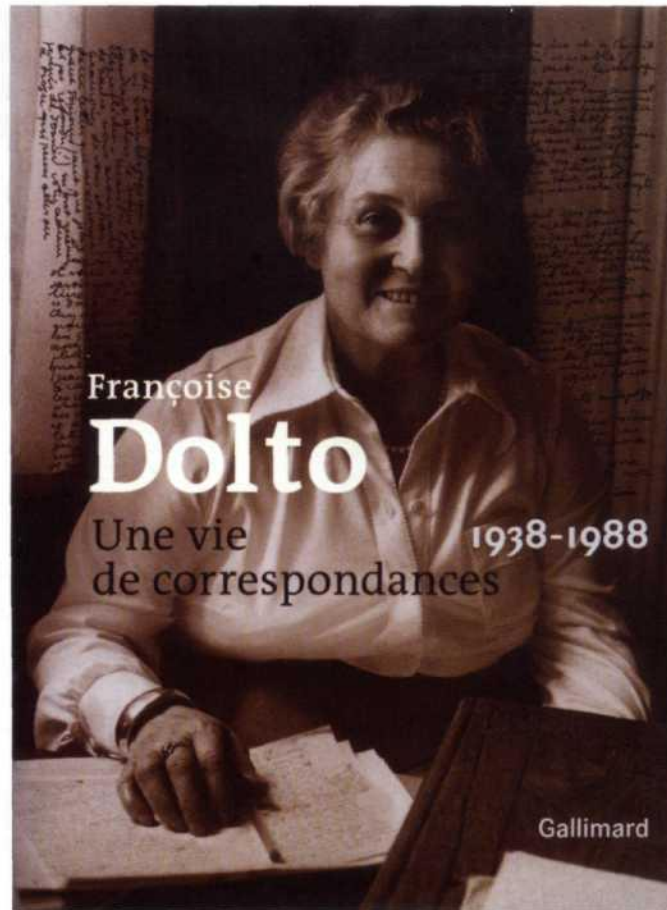

і вони благополучно дісталися додому. Ця подія стала однією із багатьох визначальних у дослідженнях Дольто.

Своєю вчителькою у роботі з дітьми Франсуаза вважала Софі Моргенштерн, першого дитячого психоаналітика у Франції, спеціаліста по дитячих малюнках. «Вона вчила мене працювати так, щоб діти спілкувалися зі мною в повній довірі, не боячись того, що їхні розповіді можуть бути розказані дорослим». Найважливіша ідея Дольто виникла завдяки дитячим малюнкам. Вона зробила висновок, що дитячий спонтанний малюнок віддзеркалює несвідому уяву дитини про власне тіло. Це перше самовідчуття людини. Через символічне віддзеркалення мови тіла, дитина виявляє переживання і почуття, про які не вміє ще розказати.

Франсуаза відстоювала повагу до бажань кожної, навіть найменшої дитини. Але при цьому не мала на увазі задоволення всіх її потреб і забаганок. На кожному етапі дорослішання виникають свої труднощі і неможливість реалізації деяких бажань. Але саме це формує усвідомлення, що цивілізація забороняє не саме бажання, а спосіб його реалізації, недопустимий людством, і пропонує інші альтернативні шляхи досягнення мети.

1979 рік Франсуаза Дольто відзначила створенням Зеленого дому – простору Слова про буденність виховання, місця, де можна зав'язувати стосунки із світом з моменту народження. Не дивлячись на поважний вік (а їй було вже 70!), вона брала найбільш активну участь у його створенні. До самої смерті вона працювала там психоаналітиком, застосовуючи досвід і знання у соціальному просторі, куди міг звернутись кожен, хто став чи готується бути батьком, діти від народження до 4-х років. Кожного дня у Мезон верт працювало троє «приймаючих»: педагог, психоаналітик і лікар, які не навчали, не лікували, не ставили діагнозів. Вони були партнерами батьків та дітей, вміли добре слухати. Такий був підсумок її 40-річної теоретичної та практичної діяльності у дитячому психоаналізі. На той час це був революційний соціальний винахід. У тексті, розповсюдженому в Парижі перед відкриттям Мезон верт, йшлося:

***Всесвітню відомість їй принесла книга
«На боці дитини», в якій представлені
глибокі всебічні дослідження дитинства
та особистості дитини***

«Це місце для дітей та їхніх батьків відкрито... Чому?

Тому що ми знаємо, як важливо малюкам та їхнім батькам від самого народження готуватися до соціального життя;

Тому що батьки часто відрізані від всього світу та замкнені у труднощах, які переживають сам на сам із своїм малюком;

Це – не ясла, не дитсадок, не група, де лишають дітей під наглядом. Це – місце слова, місце відпочинку, де матері та батьки, дідусі та бабусі, няні й годувальниці приймаються разом із дітьми, про яких вони піклуються».

Модель роботи Мезон верт отримала широку підтримку батьків, дітей, професіоналів і за 30 років значно розповсюдилась по світу.

Франсуаза Дольто видала понад десяток книг, більшість з яких написала в 1981 р. Про деякі з них.

Всесвітню відомість їй принесла книга «На боці дитини», в якій представлені глибокі всебічні дослідження дитинства та особистості дитини, позбавляючи читача звичних стереотипів. Там йдеться й про права дитини та аутизм, дитячу сексуальність та про реформу освіти тощо. У книжці вона виявила підхід філософа, соціолога та психолога до системи виховання і освіти дітей.

Книга «Розмова з підлітками, або Комплекс омара» була видана з метою надати належне життєвій силі підлітків, їх здатності вигадувати майбутнє, адже зміни в суспільстві відбуваються під впливом молоді. Разом з дочкою вона звертається до підлітків безпосередньо, а не міркує про них – про пізнання ними власної особистості, сексуальність та

гомосексуалізм, юнацький бунт, наркотики, депресивні стани та агресії...

У книзі «Дитина дзеркала» представлені публікації бесід Ф. Дольто на семінарі, організованому Ж.-Д. Назьо. Цікавий діалог вчених торкається таких тем: роль дзеркала в житті дитини, сон і дихання, дитяча шизофренія, малюнок дитини...

Книжка «Заповідний світ дитинства» розкриває практичний бік методу Франсуази Дольто – «бути на боці дитини». У відповідях на питання тисяч радіослухачів, які намагалися не пропустити жодної передачі метра на Радіо Франс, великий психолог показала багатогранний та складний світ дітей, у яких за агресією, небажанням вчитися та іншими проблемами в поведінці, ховаються страхи, самотність, душевний біль... Дольто пояснює, як повернути дитині довіру до світу.

ІІІ. «УТОПІЇ НА ЗАВТРА»

Так називається заголовок одного з розділів книги «На боці дитини». Ось деякі міркування доктора Дольто, які сьогодні комусь можуть здаватися банальними, але в часи їх написання були революційними і навіть викликали агресію проти автора.

- Кожний має ставитись до будь-якої народженої істоти так, як він хотів би, щоб ставились до нього;
- Дитина – наче ахіллесова п'ята для дорослого. Часто навіть дуже сильні особистості стають безпорадними і бояться цих маленьких людей;
- Готовність людей стати батьками досягається у той момент розвитку особистості, коли одна людина готова взяти відповідальність за когось, хто існує незалежно від неї та ніколи цій людині належати не буде;
- Не всім жінкам корисно виховувати самим своїх дітей;
- Немовля – не іграшка. Це повноцінна людина, яка посіла своє місце поруч з батьками;
- Центральна нервова система дитини надзвичайно крихка і чутлива для подразників із зовнішнього середовища;
- Драматичність людського життя: у момент фізіологічної незрілості проявляється наша геніальність та чутливість, але у цей період найбільшого творчого розвитку діти перебувають у повній залежності від дорослих;

- Мотиви дітей завжди раціональні, навіть якщо їхня поведінка найгірша. Батьки повинні чуйно дослуховуватись до дітей, щоб зрозуміти ці мотивації. «Якщо дитина реагує незвично, то на це завжди є причина... Коли малюк раптом починає поводити себе не так, як завжди, наша задача – зрозуміти, що ж відбулось»;
- Поняття «Дитина з великої літери» не існує. Є лише особистість, яка переживає період свого дитинства, особистість, яка вже є такою, якою буде завжди;
- Навіть якщо її не планували і не бажали, кожна істота народжується, бо хотіла народитися;
- Діти більше виражають свою свободу, ніж дорослі. Вони перешкоджають склерозу цивілізації або сповільнюють його. Молоде покоління – сила, яка заважає дорослим відтворювати у стосунках між собою одні й ті ж самі життєві кліше.

Про себе Ф. Дольто говорила: «Я надто рано народилася на цьому старому світі, щоб бути зрозумілою», відчувала себе «нетиповою», почувалася «білою вороною». У 1960 р. її виключили з Міжнародного Психаналітичного Товариства. Багато десятиліть її наукові праці не сприймали, нищівно та не об'єктивно критикували, цькували.

Останню свою книгу вона назвала «Автопортрет психоаналітика», де розповіла про своє життя і присвятила її всім «нетиповим» людям, які були близькі її серцю. Епіграфом до книги були її рядки: «Я хотіла б жити як кристал, навіть якщо буду розбита». Вона й насправді була тим багатогранним коштовним діамантом, в якому сяяла її неповторна талановита Особистість, що зробила прорив в розумінні дитячої психіки на кілька десятиліть вперед.

Смерть застала її на 79 році життя, 25 серпня 1988 року. Франсуаза Дольто заповіла на могильній плиті поруч з датами її життя вказати дати життя її чоловіка Бориса Дольто та слова з Євангелія: «N'ayez pas peur, je suis le chemin, la vérité et la vie» St. Jean (14, 6) – «Не бійтеся, Я слідую шляху, істині та життю» від Іоанна (14, 6). 🐦